

ДОПИТ У КОНФЛІКТНІЙ СЛІДЧІЙ СИТУАЦІЇ

INTERROGATION IN CONFLICT INVESTIGATION SITUATION

Коробка О.С., старший викладач кафедри правосуддя
Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається допит у конфліктній слідчій ситуації. Незважаючи на широке використання допиту під час розслідування злочинів, питання допиту в конфліктній слідчій ситуації розкрито не досить повно. Постійне впровадження нових наукових та психологічних прийомів, узагальнення уже наявних не дає змогу вивчити питання допиту у разі конфліктної слідчої ситуації повною мірою. Дослідження тактичних прийомів, особливостей допиту у разі конфліктної слідчої ситуації завжди буде актуальним. Підтримується думка, що допит у разі конфліктної слідчої ситуації можливий не лише підозрюваного, а й свідка та потерпілого. Зазначається, що в ситуації конфлікту тактичні ризики супроводжують увесь час розслідування. До особливостей допиту у разі конфліктної слідчої ситуації слід віднести наявність постійних тактичних ризиків, що змушує слідчого відповідальніше ставитися до тактичних прийомів ведення допиту. Неправильне рішення слідчого може мати фатальну помилку для розслідування. Пропонується проводити типізацію тактичних ризиків та слідчих ситуацій для полегшення діяльності слідчого під час проведення допиту у разі конфліктної слідчої ситуації. Особлива увага зосереджена на психологічному стані самого слідчого як головного учасника такої процесуальної дії. Зазначається, що особливу небезпеку для слідчого становить його психологічна неготовність до проведення допиту, виснаженість, невизначеність поведінки, невпевненість. Такий стан, безумовно, буде помічений, ним скористається досвідчений злочинець для того, щоб скерувати слідство хибним шляхом. Сумнів у результативності допиту, що зародився у слідчого, його неготовність до проведення допиту є визнанням його поразки. Тому необхідно весь час контролювати свій стан, пам'ятати, що завдання допиту – справляти вплив, а не піддаватись йому. Допит у разі конфліктної слідчої ситуації краще за все проводити з відеозйомкою. Застосування поліграфа на практиці вимагає внесення відповідних змін до законодавства для надання чіткого статусу доказової інформації, отриманої за допомогою поліграфа.

Ключові слова: допит у разі конфліктної слідчої ситуації, слідчі ситуації, тактичні ризики, тактичні прийоми, відеозйомка, поліграф.

The article deals with of interrogation in a conflict investigation situation. Despite the widespread use of interrogation in the investigation of crimes, the question of interrogation in a conflicting investigative situation is not fully addressed. Constant introduction of new scientific and psychological techniques, generalization of already existing ones does not allow to study the question of interrogation in a conflict investigative situation in full. Research on tactical techniques, features of interrogation in a conflict investigative situation will always be relevant. It is argued that interrogation in a conflict investigation situation is possible not only for the suspect, but also for the witness and the victim. It is noted that in a conflict situation, tactical risks accompany the entire investigation. The peculiarities of interrogation in a conflict investigation situation include the presence of constant tactical risks, which forces the investigator to be more responsible for the tactical methods of conducting interrogation. An incorrect decision by an investigator may have a fatal error to investigate. It is suggested that typing of tactical risks and investigative situations be facilitated in order to facilitate the investigator's activity during the interrogation in a conflict investigative situation. Particular attention is paid to the psychological status of the investigator himself as the main participant of this procedural action. It is noted that a special danger for the investigator is his psychological unwillingness to conduct the interrogation, exhaustion, uncertainty of behavior, insecurity. Such a state will certainly be noticed, it will be used by an experienced criminal to direct the investigation in a wrong way. Doubts about the effectiveness of the interrogation that emerged from the investigator, his unwillingness to conduct the interrogation is an admission of his defeat. Therefore, you need to constantly monitor your condition, remember that the task of the interrogation is to make an impact, not to succumb to it. Questioning in a conflict investigation situation is best done with video recording. The application of a polygraph in practice requires appropriate changes to the law to give clear status to the evidential information obtained by means of the polygraph.

Key words: interrogation in conflict investigative situation, investigative situations, tactical risks, tactical techniques, video shooting, polygraph.

Нові реалії, в яких змушений працювати слідчий (високий рівень підготовки й обізнаності злочинців, сучасний стан боротьби зі злочинністю), вимагають розробки нових методів організації розслідування, зокрема провадження окремих слідчих дій. Однією з найважливіших і найпоширеніших серед них є допит. Найбільшу складність являє допит у конфліктній слідчій ситуації, оскільки тут слідчий змушений збирати достовірну інформацію, долаючи опір допитуваного, показання якого можуть скерувати слідство в хибному напрямі.

Проблемам тактики проведення допиту свої роботи присвятили такі вчені, як: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Ю.М. Грошевий, Т.М. Домбровольська, В.А. Журавель, О.В. Капліна, В.О. Лазарева, О.В. Победкін, О.Р. Ратінов, В.В. Романюк, О.Б. Соловійов, С.В. Тетюєв, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, Б.І. Хасан та інші. Зокрема, І.О. Биховський, А.М. Васильєв, Г.Г. Доспулов у своїх роботах вивчали проблематику подолання протидії у провадженні окремих слідчих дій, у тому числі допити. У роботах О.Я. Баєва, І.Ф. Герасимова, М.П. Яблокова знайшли своє висвітлення питання проблемних слідчих ситуацій. Наукових праць, які конкретно стосувалися б допиту у конфліктній слідчій ситуації, не так і багато. Серед них слід зазначити роботи Б.М. Дердюк «Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту», де розкрито питання визначення тактичних прийомів подолання конфліктної ситуації під час допиту [1]; О.І. Жеребко «Психологічні особливості

допиту в конфліктній ситуації», у якій автор розглядає тактичні прийоми вияву помилкових показань під час допиту [2]; С.В. Белан, Т.О. Луценко у роботі «Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій» вказують на необхідність виваженого, поєднаного застосування криміналістичних і психологічних знань [3] тощо.

Наявні натепер рекомендації щодо допиту за наявності конфліктної слідчої ситуації, як правило, не містять достатнього аналізу тактичних прийомів, які треба застосовувати у разі його проведення, оскільки постійно відбувається впровадження нових наукових та психологічних прийомів, узагальнення уже наявних. Отже, проведення досліджень у цьому напрямі завжди є актуальним та необхідним.

У процесі розслідування більшості справ слідчий стикається з необхідністю проводити допит у конфліктній ситуації, і це природно, оскільки завдання слідчого – отримати максимум повної, об'єктивної інформації, а позиція допитуваного часто є кардинально протилежною – приховати її. Це надає процесу доказування конфліктний характер – характер боротьби за інформацію. Така невідповідність, а часто й повна суперечність інтересів слідчого й осіб, що в тій чи іншій якості беруть участь у процесі розслідування злочинів (підозрюваних і обвинувачених, свідків, потерпілих і т.д.), зумовлюють конфліктність слідчої ситуації.

Проблема вироблення і вдосконалення тактичних прийомів допиту є невичерпною. Категорія «слідча ситуація» є відносно новою у криміналістиці, вона сформована наприкінці 60-х років минулого століття. Однак і до цього часу її розуміння є дискусійним. У криміналістичній літературі можна зустріти такі визначення цього поняття: ситуація, що склалась на певний момент розслідування злочину [4, с. 106]; сукупність умов, в яких на поточний момент здійснюється розслідування [5, с. 135]; обставина, у якій відбувається процес доказування [6, с. 113–114] тощо.

Уважається найбільш логічно слідчу ситуацію сприймати через пізнавальний аспект розслідування. Доказова інформація може стати відомою слідчому під час допиту і правильно використана під час розслідування лише за умови професійності слідчого, тобто вільного володіння ним тактикою допиту.

Слідча ситуація формується під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних відносять: наявність і характер доказової та орієнтуючої інформації, яка є в розпорядженні слідчого; інтенсивність процесів зникнення доказів і силу чинників, які впливають на ці процеси; наявність у поточний момент у розпорядженні слідчого, органу дізнання необхідних сил, засобів, часу і можливість їх оптимального використання тощо. До суб'єктивних – психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуванні кримінальної справи; психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; протидію встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого і свідків; сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону; наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта, понятих тощо [7, с. 194].

Саме варіація цих чинників впливає на індивідуалізацію слідчої ситуації та вибір тактичних прийомів, які використовуватиме слідчий. Поняття конфліктної/безконфліктної слідчої ситуації перейнято із психології і, як вважають, ґрунтується на суперництві та протидії сторін, цілі та інтереси яких не збігаються.

В.К. Весельський вказує на велику практичну значущість зазначеної класифікації, маючи на увазі важливий, нерідко визначальний для всієї ситуації характер психологічного компонента [7, с. 196].

О.Я. Баєв стверджує, що інтереси слідчого як особи, що проводить досудове розслідування, полягають у повному, об'єктивному і всебічному розслідуванні злочину, і якщо в своїй діяльності, спрямованій на задоволення цих інтересів, слідчий не стикається із протидією осіб, інтереси яких суперечать його інтересам, то, зрозуміло, конфліктності в його діяльності не виникає [8, с. 42].

З цією думкою не можна цілком погодитись, оскільки можливі випадки, коли інтереси слідчого і допитуваного збігаються, але виникає конфліктна ситуація, або навпаки: за повної протилежності їх інтересів – відсутність конфлікту. Л.М. Карнеєва з цього приводу зазначає, що «інколи ситуацію допиту розглядають дещо спрощено: каже допитуваний правду – ситуація безконфліктна, каже неправду – конфліктна. Насправді ж усе не так просто. Безконфліктна ситуація може мати місце у разі дачі як правдивих, так і неправдивих показань, що розцінюються слідчим як правдиві» [9, с. 28–29].

У літературі висловлюється позиція, що допит в умовах безконфліктної ситуації можливий лише щодо допиту свідків та потерпілих, допит підозрюваного – це допит у конфліктній ситуації [10, с. 288–289]. Така позиція поділяється не всіма вченими, що видається нам логічним. Зазначається, що під час допиту підозрюваного в безконфліктній слідчій ситуації завданням слідчого є не викриття підозрюваного, а допомога йому надати повні та достовірні дані [11, с. 348].

Конфліктна і безконфліктна ситуації, безперечно, можуть чергуватись у процесі допиту залежно від позиції, яку обрав допитуваний щодо того чи іншого питання (підозрюваний може визнавати одні обставини й заперечувати інші; обвинувачений, визнаючи факти, що йому інкримінуються, може не погоджуватись з їх кваліфікацією і т.д.).

Ефективність допиту як засобу одержання доказової інформації залежить від багатьох чинників, насамперед від дотримання процесуальної форми та вибору тактичних прийомів його проведення. Вибір тактичних прийомів і варіанти їх використання залежать у кожному випадку від слідчої ситуації, від її оцінки слідчим, від процесуального становища допитуваного, особливостей особи – психічних і моральних рис, віку і низки інших обставин, специфічних для кожного допиту.

До тактичних прийомів допиту у разі конфліктних слідчих ситуацій відносять мову слідчого, різні речі, документи, фотознімки, обстановку місця події [12, с. 72–82], тобто те, що допоможе слідчому виявити та зафіксувати достовірну інформацію у справі, отримати правдиві показання.

Допит у разі конфліктної слідчої ситуації, вважаємо, найчастіше супроводжуються тактичними ризиками (неотримання результату, задуманого слідчим, смерті потерпілого, завдання матеріальної шкоди тощо). У ситуації конфлікту такі ризики супроводжують увесь час розслідування.

У такій ситуації завданням слідчого є по можливості об'єктивна оцінка обставин допиту та прийняття рішень, що сприятимуть уникненню чи зменшенню негативних наслідків. Правильною буде поведінка слідчого, яка ґрунтуватиметься на всесторонньому аналізі, що включає в себе готовність до декількох варіантів поведінки допитуваного, наявність засобів протидії негативним наслідкам чи їх послаблення, а також контраргументів. Часто у слідчому нема можливості уникнути чи передбачити негативні наслідки, які можуть настати в результаті допиту у разі конфліктної ситуації. Цьому передують брак часу для підготовки, недостатня інформованість слідчого, процесуальні строки, безпідставна самовпевненість слідчого в правильності своєї позиції.

Завданням слідчого – адекватно оцінити всі переваги та ризики. В.К. Весельський вказує, що використання оціночного підходу, за якого основним критерієм є обґрунтованість вибору, дає змогу виділити ризик обґрунтований (раціональний) і необґрунтований (нераціональний) [7, с. 198]. Під час допиту в конфліктній слідчій ситуації це можуть бути назавжди втрачені можливості притягнути до відповідальності підозрюваного. Типізація тактичних ризиків, слідчих ситуацій є прийнятним виходом у цьому разі. Інформування слідчого про можливі варіанти поведінки та їх наслідки значно спрощує процес підготовки та проведення допиту, мінімізує ризик втрат.

В обстановці глобальної комп'ютеризації, як наслідок, швидкого доступу до будь-якої інформації час є безцінним ресурсом, який не можна даремно витратити. У літературі зазначається, що нині дедалі частіше розробляються методичні рекомендації щодо розслідування злочинів, використання технічних засобів для формування доказової бази стають дедалі конкретнішими і чіткішими, починають базуватись не лише на інтуїтивно узагальненому досвіді діяльності слідчих; спостерігається тенденція до програмування аналізу значної кількості слідчих ситуацій [13, с. 89–90].

Кримінальний процесуальний закон передбачає лише основні правила допиту і не регулює всіх тактичних прийомів отримання і фіксації показань як у разі конфліктної, так і у разі безконфліктної слідчих ситуацій. І це зрозуміло, оскільки такі прийоми постійно змінюються і варіюють залежно від обставин справи, характеру зібраних доказів, особи допитуваного і його індивідуальних

особливостей. Тож якщо процесуальні правила допиту встановлюються КПК України, а їх невиконання є серйозним порушенням законності, то застосування тих чи інших тактичних прийомів, не включених до норм закону, носить вибірковий характер.

Деякі з тактичних прийомів містяться в законі. При цьому законодавець диференціює до них своє ставлення: деякі з них обов'язкові для виконання у всіх випадках, наприклад відповідно до вимог ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а отже, її не можна змусити свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Якщо під час проведення досудового слідства підозрюваному, обвинуваченому, його дружині чи близькому родичу цього не було роз'яснено, показання зазначених осіб мають визнаватися судом одержаними з порушенням закону, що має наслідком неприпустимість їх використання як засобів доказування.

Застосування ж інших тактичних прийомів допиту залежить від волі слідчого, наприклад визначення місця допиту залежно від того, де його доцільніше провести з тактичних міркувань.

Тактика допиту передбачає вправний вибір і ефективне використання тих тактичних прийомів, які в цьому конкретному випадку дадуть змогу отримати правдиві і повні показання, викрити допитуваного у неправді і перевірити достовірність повідомлень уже в процесі допиту.

Основні тактичні прийоми застосовуються в справах різних категорій. Зрозуміло, що склад злочину визначає зміст допиту, оскільки з'ясовуються обставини, які відповідають ознакам цього складу. Але тактичні прийоми, що ґрунтуються на психологічних особливостях особи допитуваного і залежать насамперед від позиції, яку він займає, і обсягу зібраних доказів, можуть однаково бути застосовані, наприклад як у справі про вбивство, так і в справі про розкрадання.

Правомірність використання тактичних прийомів допиту визначається дотриманням низки умов: законності, пізнавальної цінності, вибіркової, етичності, які встановлюють межі допустимості цих прийомів у слідчій практиці.

Допустимість застосування тактичних прийомів допиту ґрунтується перш за все на їх суворій відповідності закону. Тактичний прийом має відповідати як загальним принципам закону, так і конкретним нормам КПК України. Наприклад, підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом (ч. 3. ст. 17 КПК України).

Особливу увагу під час допиту в конфліктній слідчій ситуації слідчий має приділити психологічним прийомам. Перш за все психологічному стану самого слідчого як головного учасника такої процесуальної дії. Його досвід, професійна майстерність, знання, вміння налагодити контакт з допитуваним, інформованість напряму впливають на результат допиту. Особливу небезпеку для слідчого становить його психологічна неготовність до проведення допиту, виснаженість, невизначеність поведінки, невпевненість. Такий його стан, безумовно, буде помічений, ним скористається досвідчений злочинець для того, щоб скерувати слідство хибним шляхом. Сумнів у результативності допиту, що зародився у слідчого, його неготовність до проведення є визнанням його поразки. Тому необхідно весь час контролювати свій стан, пам'ятати, що завдання допиту – справляти вплив, а не піддаватися йому.

Важливою обставиною є симпатія/антипатія, яка виникає між слідчим та допитуваним. Це не має впливати на процес допиту та його результат. До кожного допитуваного слід підходити об'єктивно, щоб той зрозумів, що слідчий перш за все намагається з'ясувати істину.

Використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань сприяє ефективному проведенню

допиту, кількості та якості отриманої інформації. Однак натепер залишаються дискусійними окремі питання процесуального та тактичного характеру, пов'язані з використанням науково-технічних засобів під час допиту [14, с. 127].

Допит у разі конфліктної слідчої ситуації краще за все проводити з відеозйомкою. До переваг її застосування можна віднести: виключення оскарження допитуваним такої слідчої дії через застосування тиску слідчого чи інших неправомірних дій з його боку; можливість перегляду відеозапису на предмет виявлення в поведінці допитуваного (жестах, міміці, інтонації) його справжньої реакції на те чи інше запитання слідчого і корегування наступних слідчих дій у відповідності до отриманої інформації; можливості залучення спеціаліста-психолога чи психіатра для оцінки стану допитуваного; можливість призначення психолого-психіатричної експертизи. Разом із тим відеозйомка допиту несе в собі і низку ризиків: можна втратити психологічний контакт з допитуваним; викликати додаткову агресію. У літературі зазначається, що застосування відеозапису створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дає змогу фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців [15, с. 185]. Під час допиту в конфліктній слідчій ситуації слідчий має співвіднести ризики та переваги проведення відеозапису, його вплив на повноту та істинність отриманої інформації.

Актуальним натепер є можливість застосування під час допиту в конфліктній слідчій ситуації поліграфа. Це питання донині є дискусійним. Однак нині дедалі більше науковців і практиків схиляється до допустимості його застосування під час розслідування [16, с. 574; 14, с. 129; 17, с. 60–61]. Прецедентом слід визнати постанову Верховного Суду від 12 лютого 2020 року № 457/906/17. Під час розгляду касаційної скарги Верховний Суд дійшов висновку про допустимість висновку судової психологічної експертизи з використанням поліграфа як доказу у справі [18].

Натепер допускається застосування поліграфа під час допиту із залученням спеціаліста-поліграфолога та під час проведення психологічної експертизи. Його застосування на практиці вимагає внесення відповідних змін до законодавства для надання чіткого статусу доказової інформації, отриманої з допомогою поліграфа.

Тестування на поліграфі може здійснюватися прямим і непрямим методами. Непрямий метод використовується тоді, коли є підстава припускати, що контролювана особа знає про деталі, подробиці злочину, проте їх заперечує. Зазначається, що з тактичної точки зору перспективним є вдосконалення саме непрямого методу тестування особи, коли безпосередньому контролю не підлягає достовірність негативних відповідей допитуваного, а з'ясовується, чи відома йому інформація, яку може знати тільки особа, причетна до скоєного злочину, і яку вона могла отримати тільки злочинним шляхом [14, с. 129]. Слід зазначити, що суттєвою проблемою застосування поліграфа є можливість його застосування лише зі згоди допитуваного. Новизна такого техніко-криміналістичного засобу потребує детального вивчення особливостей допиту у разі конфліктної слідчої ситуації та розробки методичних рекомендацій для слідчого та поліграфолога.

До питання про застосування під час проведення допиту деяких нетрадиційних знань та методів слід також віднести кінесіку, гіпноз, біуритмологію. Такі методи, безперечно, можуть упроваджуватись у слідчу практику лише після створення відповідної правової бази, розробки науково обґрунтованих методик для їх використання.

Знання методів діагностики слідчої ситуації, грамотне використання тактичних прийомів допиту є необхідною передумовою успішного розслідування справ, особливо в конфліктній слідчій ситуації. Під час ведення допиту

в конфліктній ситуації слідчий, безперечно, не має губитись, визначаючи межі допустимості тактичних прийомів, які він збирається застосувати, він мусить дієво, із дотриманням норм КПК України впливати на психологічну сферу допитуваного, примушуючи його змінити негативну психологічну установку, дати правдиві показання. Набагато легше буде йому це зробити, маючи перед собою посібник, присвячений проблемі ведення допиту в конфліктній слідчій ситуації, який містив би детально систематизовані тактичні прийоми з обґрунтуванням їх допустимості.

Крім того, бажано було б, щоб низка «нетрадиційних» криміналістичних методів виявлення неправдивості показань стала для української криміналістики «традиційною», тобто загальнозживаною під час розкриття злочинів. Це стосується, звичайно, лише перевірених, етичних, безпечних для здоров'я допитуваного методів, які гарантували б отримання достовірної інформації. Впровадження в слідчу практику подібних методів можливе лише за наявності науково обґрунтованих методик і рекомендацій, закріплених відповідними нормативними актами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребко О.І. Психологічні особливості допиту в конфліктній ситуації. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 28 лютого 2020 р. Том 1. Тернопіль : Вектор, 2020. 457 с.
2. Дердюк Б.М. Тактичні прийоми подолання конфліктної ситуації під час допиту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 242–245.
3. Белан С.В., Луценко Т.О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип. 6. С. 11–20.
4. Біленчук П.Д., Головач В.В., Салтєвський М.В. та ін. Криміналістика : підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. Київ : Право, 1997.
5. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3-х т. Москва : Юристь. 1997. 480 с.
6. Образцов В.А. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации / В.А. Образцов, В.Г. Танасевич. *Сов. государство и право*. 1979. № 8. С. 113–114.
7. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.
8. Баев О.Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии (основы предупреждения и разрешения). Воронеж : Из-во Воронежского ун-та, 1984. 131 с.
9. Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производство допроса в стадии расследования : учебное пособие. Волгоград, 1976. 157 с.
10. Криминалистика : учебник / под ред. проф. А.Г. Филиппова (отв. ред.) и проф. А.В. Вольнского. Москва. 1998. 543 с.
11. Процюк О.М. Тактичні прийоми під час проведення допиту в безконфліктній ситуації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 348–352.
12. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва. 1976. 112 с.
13. Ламах Т.Б. Проблемні слідчі ситуації досудового розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 35, том 2. С. 88–91.
14. Пиріг І.В., Кайко В.І., Варданян Л.К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126–131.
15. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.
16. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов. 3-е изд., доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
17. Трапезников А.Н., Файзуллина А.А. Проблематика допроса в конфликтной ситуации. *Проблемы современной науки и образования*. 2018. № 11 (131). С. 59–61.
18. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 року № 457/906/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87602624>.